

та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб.

На підставі зазначеного можна зробити наступні висновки.

Родовим об'єктом злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XV Особливої частини КК України є суспільні відносини, що забезпечують авторитет і нормальну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян.

Безпосереднім об'єктом аналізованого злочину є суспільні відносини, що забезпечують авторитет і нормальну діяльність всієї системи правоохоронних органів. Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом аналізованого злочину є суспільні відносини у сфері забезпечення особистої недоторканності й здоров'я працівника правоохоронного органу та (або) його близьких родичів, та (або) відносини у сфері забезпечення недоторканності власності зазначених осіб.

Література

1. Пионтковский А.А. Уголовное право РСФСР. Общая часть / А.А. Пионтковский - М.: Госюриздат, 1924 г. - 194 с.

2. Кримінальне право України. Загальна частина / під ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - Київ - Харків: Юринком Інтер - Право, 2002. - 414 с.

3. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - 4-те вид., перер. та допов. - Х.: Право, 2010. - 608 с.

4. Уголовное право Украины. Особенная часть: учебник / [М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов и др.]; под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. - К.: Юринком Интер, 2003. - 672 с.

5. Уголовное право Украины. Особенная и общая часть: учебник / [Е.Н. Алиева, А.П. Бябий, Т.А. Гончар и др.]; под ред. Е.Л. Стрельцова. - Х.: ООО "Одиссей", 2006. - 720 с.

6. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]: за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименко. - К.: Юридична думка, 2004. - 656 с.

7. Удод А.М. Кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / А.М. Удод. - Х., 2013. - 16 с.

8. Терентьев В.И. Уголовное право Украины. Особенная часть: конспект лекций / В.И. Терентьев - Николаев: Изд-во "Дизайн и полиграфия", 2007. - 564 с.

9. Соловйова А.М. Кримінально-правова характеристика примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України): дис. ... кандидата юрид.наук: 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / А.М. Соловйова - К., 2004. - 216 с.

10. Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.08 "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / І.І. Давидович. - К., 2007. - 252 с.

11. Юридичний словник. - [Електронний ресурс]: <http://ru.wiktionary.org/wiki/%E0%E2%F2%E5%E8%E5%E2>.

12. Донченко О.І. Характеристика об'єкта злочинів проти авторитету органів місцевого самоврядування / О.І. Донченко // Південноукраїнський правничий часопис. - 2012. - № 4. - С. 17-21.

Танько А. В.

здобувач кафедри кримінального права та кримінології ФПС ХНУВС

Надійшла до редакції: 11.11.2013

УДК 343.85

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЩОДО ЖІНОК ТА ДІТЕЙ

Для підтримання порядку в суспільстві вкрай важливо, щоб свідки й потерпілі мали можливість безперешкодно свідчити в ході досудового розслідування чи надавати допомогу оперативним і слідчим підрозділам, давати свідчення в суді, не піддаючись залякуванню й не боячись помсти з боку осіб, причетних до протиправної діяльності. На забезпечення цього архіважливого напрямку законодавством визначена ціла система заходів, що вживаються в разі виникнення реальної загрози життю, здоров'ю, житлу й майну осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. На жаль, чинне законодавство не уточнює, яким чином компетентний суб'єкт має вирішувати питання про наявність достатньої для вжиття відповідних заходів загрози, особливо, якщо потерпілим може виявитися особа, яка є слабкою й не здатна себе захистити. Насамперед це стосується жінок і дітей, які переважно, з цілком зрозумілих причин, не тільки не здатні чинити опір фізичному насильству, а і є надзвичайно вразливими для протиправного психологічного впливу.

© Р.В. Тарасенко, 2013

Тарасенко Р. В.
Окремі проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства розглядалися в працях К.В. Антонова, Л.І. Аркуші, В.П. Бахіна, Л.В. Брусніцина, М.П. Водька, А.М. Волощука, І.О. Воронова, В.І. Галагана, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, О.Ю. Єпіхіна, В.П. Захарова, О.А. Зайцева, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, І.П. Козаченка, В.В. Крутова, Я.Ю. Кондратьєва, В.К. Лисиченка, Д.Й. Никифорчука, С.С. Овчинського, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорецького, В.Д. Пчолкіна, М.Б. Саакяна, В.Г. Самойлова, Г.К. Синілова, О.П. Снігерьова, В.Л. Ортинського й інших. На монографічному рівні зазначеної проблематики у своїх роботах торкалися українські дослідники І.В. Басиста, О.О. Гриньків, Г.О. Душейко, Ю.М. Крамаренко, М.В. Куркін, А.О. Ляш, Т.І. Панасюк, С.М. Пашков, Р.М. Шехавцов. Однак проблемні питання прийняття рішень про застосування заходів забезпечення безпеки щодо жінок і дітей не розглядалися взагалі.

Розпочнемо з того, що ч. 1 ст. 20 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримі-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

нальному судочинстві” як підстави для вжиття заходів забезпечення безпеки називає дані, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу й майну осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Проте будь-які коментарі щодо такої “реальності” законодавцем не надані, що безперечно вимагає доктринального тлумачення цих положень. Висловлюючи власне бачення щодо відмежування реальної загрози від нереальної (помилкової, уявної, перебільшеної), зазначимо, що реальність має визначатися компетентною посадовою особою з урахуванням об'єктивно існуючих обставин, а також наявної підтвердженої інформації про заплановані протиправні дії щодо учасника кримінального судочинства. Зокрема, основними критеріями відмежування реальної загрози від нереальної, на нашу думку, мають бути: достовірність інформації про існуючу небезпеку (має бути перевірена, зокрема шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності); відсутність-наявність по кримінальному провадженню ознак організованих форм злочинної діяльності; відсутність-наявність факту співробітництва учасника кримінального судочинства з правоохоронними органами (коли особа за власним бажанням співпрацює з підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, чи з органами досудового розслідування).

Вважаємо, що важливим критерієм визначення реальної загрози життю й здоров'ю особи має бути наявність або відсутність особливого вразливого становища особи, що зумовлено її психофізіологічними особливостями. Передусім це стосується жінок і дітей. З цього приводу цікавить дослідження В.О. Меркулової [12], яка розглядає питання впливу психофізіологічних особливостей жінки на її суспільно-правову поведінку, обґрунтовує вдосконалення законотворчої й правозастосовної діяльності у сфері визначення та реалізації кримінальної відповідальності стосовно жінок. Слід погодитися з висновками цього автора й додати, що сукупність ознак фізіологічного та психічного характеру (обмеженість фізичних можливостей, знижений опір судинної нервової системи тощо) мають позначатися не лише на визначенні жінки як особливого суб'єкта кримінальної відповідальності, а і як особливого суб'єкта відносин з приводу забезпечення її безпеки в межах кримінального провадження. Психофізіологічні ознаки зумовлюють фактичну нерівність жінок у кримінальному судочинстві, незалежно від того, який їх процесуальний статус. Відповідно й характер небезпеки в разі загрози їхньому життю та здоров'ю буде інший, ніж у чоловіків.

Німецький дослідник початку ХХ сторіччя Ф. Вінкель [6, 87-88] надає специфіку сприйняття жінкою дійсності, зважаючи на витонченість організації нервової системи, яка виявляється в емоційній лабільності, вразливості, чутливості. За його даними, у жінки нервова система, яка іннервує кровоносні судини, легше реагує на роздратування, ніж у чоловіка, оскільки її пульс і серце вже відповідають посиленій діяльності на таке роздратування, яке в серці чоловіка не викликає жодної реакції. Дослідник доводить, що стан істерії, більшої збудливості жінок, здатність жінок часто червоніти, ображатись, роздратованість, емоційність, їхня схильність до плачу чи сміху - спричиняються зниженням спротивом судинної нервової системи, зумовлюються розладом кровоносних судин, що виходять зі статевої сфери. Значить, що один і той самий чинник, наприклад, погроза застосування насильства або звичайне побоювання настання певних

наслідків, може зовсім по-іншому вплинути на психічне здоров'я чоловіка та жінки. В останньому випадку це може спричинити неналежне виконання учасником кримінального судочинства своїх процесуальних обов'язків, чим зашкодити інтересам об'єктивності правосуддя.

Дані про анатомо-фізіологічні особливості жінки доводять її обмежені фізичні можливості. Маючи (у середньому значенні) менші, у порівнянні з чоловіком, зріст, вагу, розмір мускулатури, об'єм і місткість легень, відносно слабку серцево-судинну систему, жінка первісно біологічно слабша істота. Тож жінка зазвичай прагне уникати конфліктних ситуацій і надає перевагу діям, що не пов'язані з небезпекою. Стоячи перед вибором - брати чи не брати участь у кримінальному процесі, жінка схильна обирати найбезпечніший варіант. Цим зумовлюється порівняно невеликий відсоток участі жінок в якості потерпілих і свідків по кримінальних провадженнях, пов'язаних з торгівлею людьми та іншими насильницькими злочинами. За даними громадської організації Західноукраїнський центр “Жіночі перспективи”, у період 2011-2013 рр. лише 2 % постраждалих від торгівлі людьми звернулися до правоохоронних органів [10]. Дослідники [11, 158] зазначають, що лише 2 % жінок, які страждають від фізичного насильства в сім'ї, розпочинають судові процеси. Обмеженість фізичних можливостей за однакових несприятливих умов визначає потенційно більшу міру небезпеки для жінки, ніж для чоловіка, яку вона прагне уникати.

На нашу думку, порівняна слабкість жіночої психіки й обмежені фізичні можливості зумовлюють високу ймовірність стати об'єктом злочинного посягання під час участі в кримінальному судочинстві. Про підвищену віктимність осіб жіночої статі часто зазначається в кримінологічній науці [8, 113; 9, 17-19], проте відсутні дослідження з приводу віктимізації жінки у зв'язку з участю в кримінальному провадженні, коли виникає реальна можливість заподіяння їй шкоди (віктимна ситуація). З точки зору віктимології, потенційному правопорушникові відомо, що жінок легше залякати й вони не чинять дієвого спротиву, що, у свою чергу, за сприятливих умов робить їх ідеальними жертвами.

Сьогодні практика роботи органів внутрішніх справ свідчить, що ними при прийнятті рішень про застосування заходів забезпечення безпеки не враховується стать особи, яка звертається по допомогу. З цього приводу потрібно навести твердження правозахисника Едуарда Багірова, який зазначає, що діюче законодавство відштовхує людей від співпраці зі слідством і судом, а також пригадує ситуацію, коли до нього одного разу “звернулася жінка, якій реально загрожували з боку одного столичного депутата. Вона звернулася до місцевої міліції й почувала: “От якщо вас поб'ють, ми вам допоможемо. А якщо уб'ють, знайдемо злочинців...” [7]. Звичайно, що подібне нехтування описаними вище психофізіологічними особливостями жінок не співвідноситься з принципами гуманності й справедливості кримінального процесу. Тож у складних ситуаціях наявної реальної чи потенційної небезпеки, що виникає у зв'язку з наданням свідчень, жінка потребує впевненості в надійному захисті з боку держави, створення більш комфортних умов і додаткових гарантій.

Зокрема, такими додатковими гарантіями можуть бути встановлення охоронної сигналізації в житлі, видача спеціальних засобів і сповіщення про небезпеку, патрулювання біля будинку жінки, застосування інших

заходів, передбачених законодавством, а також здійснення міліцією профілактичної діяльності щодо осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів. В окремих державах у разі наявності об'єктивного ризику для потерпілої передбачено застосування певних судових заборон. Наприклад, в Іспанії протягом кримінального процесу судом щодо жінки, яка постраждала від гендерного насильства, та, за потреби, до її дітей можуть застосовуватися окремі захисні заходи [13]: виселення агресора із сімейного житла; заборона для агресора на проживання в конкретних населених пунктах; заборона агресору наближатися до постраждалої чи до її родичів або інших осіб ближче, ніж на визначену судом відстань; заборона агресору спілкуватися з потерпілою або її родичами чи іншими особами через будь-які засоби: телефон, листи й т. ін.; заборона агресору наближатися до конкретних місць: місце праці потерпілої, учбові заклади дітей і т. ін.; тримання в таємниці інформації про місце проживання потерпілої; судова охорона потерпілої в судових закладах; позбавлення агресора зброї й заборона на її володіння. В Україні відсутня практика застосування більшості таких судових заборон, тож існує нагальна потреба в науковій розробці питань вжиття додаткових гарантій безпеки, і не тільки щодо жертв гендерного насильства, у межах кримінального судочинства.

Зазначені положення стосуються не лише жінок, а й дітей (неповнолітніх). Необхідність особливого захисту дітей (діти є об'єктом особливого захисту) проголошена визначальними міжнародними документами [2, 19; 1, п. 8], вони формулюють право дитини на допомогу, виховання й захист, створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини. Дитинство дає право на особливу турботу й допомогу, при будь-яких обставинах дитина має право на першочерговий захист і допомогу. Це зумовлено фізіологічним і психічним розвитком дитини, через що вона не в змозі самостійно захищати себе й уникати небезпечних ситуацій. Абсолютно природно, що найбільш ретельного захисту потребують діти-учасники кримінального процесу, у зв'язку з чим вони нерідко перебувають у несприятливих і екстремальних умовах, коли існує найбільша загроза їхньому життю, здоров'ю та благополуччю.

Гарантії особливого захисту для дітей під час кримінального провадження передбачені Конвенцією Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року, окремі положення [3, 28-30] якої спрямовані на захист жертв, свідків і осіб, які співробітничать із судовими органами. Передбачається, що для дитини забезпечуються особливі заходи захисту з урахуванням найліпших інтересів дитини. Під час судового слідства в разі, коли жертвами є діти, гарантії безпеки додержуються шляхом особливої уваги до потреб дитини й забезпечення їхнього права на особливі заходи захисту. Згідно з національним законодавством [5, 10] держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного й психічного насильства, образ, приниження честі тощо. Цілком логічно, що по кримінальному провадженню для жертви-дитини мають забезпечуватися особливі заходи захисту з урахуванням найліпших інтересів дитини.

На жаль, Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" не містить положень, які б передбачали особливе ставлення щодо дітей і жінок, що, на нашу думку, є несправедливим у плані диференційованого підходу визначення загрози життю й здоров'ю особи залежно від її психофізіологічних особливостей. У практичній діяльності при прийнятті компетентними суб'єктами рішень про застосування заходів забезпечення безпеки щодо учасників кримінального судочинства ці особливості мають обов'язково враховуватися. З іншого боку, законодавство України у

сфері забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства має передбачати здійснення профілактичної діяльності в середовищі осіб, де жертвами насильства стали або потенційно можуть стати жінки й діти.

Грунтуючись на розглянутих особливостях визначення реальності загрози учасникові кримінального судочинства, оперативний підрозділ, слідчий, прокурор чи суддя вправі прийняти рішення про застосування заходів забезпечення безпеки щодо жінки або дитини. Сукупність застосовуваних заходів мають повною мірою гарантувати безпеку особі, створити сприятливі умови для безпечного виконання нею свого громадського обов'язку в системі кримінального судочинства - безпеку.

Література

1. Декларація прав дитини, затверджена Резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.
2. Конвенція про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.
3. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.
4. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України, 1994. - № 11. - С. 51.
5. Закон України "Про охорону дитинства" від 26 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. - № 30. - С. 142.
6. Винкель Ф. Общая гинекология. Изучение женщины / Ф. Винкель. - М., 1911.
7. Життю людини, який викрив банду, тепер загрожує небезпека // Сайт "Новини України". - [Електронний ресурс]: <http://ukrnews.com>. - Назва з екрану.
8. Іванов Ю.Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа. - 2-ге видання, доповнене та перероблене. - К.: Вид. Паливода А.В., 2008. - 292 с.
9. Лисюк Ю.В. Протидія насильству в сім'ї: Монографія / Ю.В. Лисюк. Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2007. - 164 с.
10. Лише 2 % жертв торгівлі людьми звертаються до правоохоронців // Інформаційно-аналітичне інтернет-видання Zaxid.net. - [Електронний ресурс]: <http://zaxid.net>. - Назва з екрану.
11. Максимович Л. Проблема насильства: стратегія запобігання, перспективи подолання / Л. Максимович, Л. Гук // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Роль органів внутрішніх справ у сфері запобігання та протидії насильству в суспільстві. - Львів, 2000. - С. 156-162.
12. Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: Монографія / В.О. Меркулова. - Вид. 2. - Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. - 281 с.
13. Права іноземних жінок - жертв гендерного насильства // Сайт "Голос України в Іспанії". - [Електронний ресурс]: <http://ukrainaspain.ucoz.ua>. - Назва з екрану.

Тарасенко Р. В.
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник ВОНП ОДУВС
Надійшла до редакції: 10.11.2013